

Л. А. Башманівська,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
дидактичної лінгвістики та літературознавства
ІНІ філології та журналістики*

Формування літературно-естетичної компетентності майбутніх філологів

Запровадження компетентнісного підходу є одним з основних напрямів реформування змісту літературної освіти в загальноосвітніх і у вищих навчальних закладах, адже сучасний етап розвитку освіти характеризується пошуком нових технологій навчання, способів покращення його ефективності, підвищенням компетентнісної спрямованості й передбачає формування комунікативної, вільної особистості, котра вміє образно висловлювати свої думки, володіє словом і використовує власні знання та вміння для досягнення успіху. Це зумовлено сучасними вимогами до літературної освіти в Україні, розширенням мультимедійної комунікації, що в результаті сприяло підвищенню уваги до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема вчителів-філологів. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті сказано, що серед головних завдань держави є «підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці» [4]. Тому нині постає необхідність підготовки компетентних, креативних, інноваційно зорієнтованих фахівців, які здатні швидко адаптуватися в полікультурному й науковому середовищі, знаходити ефективні способи вирішення різноманітних ситуацій, зумовлених їхньою професійною педагогічною діяльністю.

Метою статті є визначення особливостей підготовки майбутніх філологів, що забезпечують їхню літературно-естетичну компетентність; з'ясування змісту понять «компетентність», «художньо-естетична компетентність»,

«літературознавча компетентність», «літературно-естетична компетентність».

Дослідженню компетентнісного підходу та формуванню освітніх компетентностей присвятили свої праці Л. Базиль, Н. Бібік, С. Бондар, С. Вітвіцька, Н. Кузьміна, О. Куцевол, А. Лісовський, Л. Мацько, Л. Назаренко, О. Савченко, А. Ситченко, О. Семенов, А. Фасоля, Л. Фурсова, В. Шуляр, Т. Яценко та інші. Учені вважають, що компетентнісна модель навчання на сучасному етапі розвитку набуває суспільної значимості, а тому потребує глибокого осмислення й широкого розгляду пов'язаних з нею питань. На їхню думку, підготовка майбутніх фахівців має здійснюватися на концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу. Пояснюючи компетентність як психічне утворення, учені виокремлюють емоційно-ціннісний (почуття, настанови, мотиви, якості, емоції, пов'язані з позитивним досвідом), когнітивний (знання предметні, а також про себе, діяльність) і практичний (предметні й загальнонавчальні вміння, позитивний досвід) компоненти [5].

А. Лісовський ідею компетентнісного підходу до викладання літератури розглядає як історичну закономірність розвитку педагогічної думки, що ввібрала в себе багаторічний досвід пошуків і досягнень методичної теорії та шкільної практики [6, с. 14]. На його думку, компетентнісний підхід до вивчення основ наук, зокрема й до викладання літератури, – це система вимог до знань, умінь, професійної компетентності, яка спрямована на забезпечення високого рівня викладання, що продиктовані всіма вимогами сучасного життя.

Щодо самого поняття компетентності, С. Бондар, наприклад, вважає, що це здатність і готовність до продуктивної діяльності; інтегрована характеристика якостей особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння [2, с. 95].

За дослідженнями Л. Масол, існують загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентності та компетентність з інформаційно-комунікаційних технологій. Серед цих компетентностей автор називає визначальною для мистецької освітньої галузі загальнокультурну компетентність [9]. За відношенням до загальнокультурної вчені вирізняють

естетичну компетентність як галузеву. У зв'язку з цим роблять спроби визначити поняття художньо-естетичної компетентності. Наприклад, Л. Михайлова вважає, що «художньо-естетична компетентність передбачає розвиненість художніх інтересів, смаків, потреб, ідеалів та естетичних ціннісних орієнтацій у галузі мистецтва, художньо-образного мислення, опанування мовами різних видів мистецтва, здатність бути слухачем, глядачем і творцем, уміння сприймати, інтерпретувати та оцінювати художні твори, висловлювати особисте ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній творчій діяльності» [10, с. 3].

В. Шуляр особливу увагу звертає на методичну компетентність учителів-філологів. Проблему розвитку цієї компетентності автор розв'язує шляхом використання моделей дослідження об'єктів пізнання. Він пропонує дві моделі методичної компетентності вчителя літератури. Одна з них структурно представляє компоненти методичної компетентності вчителя-словесника, інша – передбачає механізм управління розвитком методичної компетентності вчителя-словесника до конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури [11, с. 14].

Серед важливих компонентів будь-якої компетентності науковці називають «здатність застосовувати набуте на практиці для розв'язання будь-яких проблем; освіченість, яка відображає обізнаність у певній галузі; взаємозв'язок знань, умінь і навичок, які особистісно розвинені шляхом освіти та практики й допомагають діяти адекватно ситуації; досвід особистості, що сприяє успішному виконанню певної роботи, завдання; цінності, наявність яких робить людину авторитетною в певній галузі; професійно значущі якості, які характеризують професіоналізм особистості» [3, с. 6].

Таким чином, особлива увага нині приділяється духовному розвитку особистості. Важливим джерелом формування загальної культури особистості є література. Це та основа, що є базою для загальної освіти в цілому. Тому проблема формування літературно-естетичної компетентності набула нового змісту як у

шкільній літературній освіті, так і в літературознавчій підготовці майбутніх філологів.

Сучасним загальноосвітнім навчальним закладам потрібні фахівці з високим рівнем естетичної та читацької культури, оскільки швидко адаптуватися в інформаційному суспільстві можуть учителі з розвинутою літературознавчою компетентністю. Такі фахівці розуміють духовний світ митців слова, адекватно оцінюють їхні творчі надбання. Окрім того, мають розвинені творчі здібності інтерпретувати художні твори. Отже, провідна роль належить фахівцям з високим рівнем професійної компетентності.

Професійно-методична підготовка майбутнього вчителя-філолога поєднує в собі засвоєння традиційної методики викладання мови та літератури, теоретичних і практичних положень, оволодіння інноваційними надбаннями. Майбутній філолог повинен мати ґрунтовну методичну підготовку, орієнтуватися в новітніх дослідженнях. Це стане можливим за умов застосування нових технологій у підготовці словесників, модульних та інтерактивних форм роботи в навчальному процесі вищої школи, методичного забезпечення навчального процесу сучасними засобами навчання.

Розширить уявлення майбутнього вчителя-філолога про технології навчання мови та літератури, способи вдосконалення професійно-комунікативної та літературно-естетичної компетентності експериментальна перевірка результатів дослідження під час педагогічної практики, виступи на наукових конференціях, публікації статей у науково-методичних збірниках тощо.

На думку Л. Лузан, «учитель-словесник – це особа з високими моральними якостями, яка має філологічну освіту, належний рівень професійної підготовки філологічних дисциплін, викладає мову й літературу в школі; забезпечує результативність та якість своєї роботи; людина, яка є авторитетом у галузі філології, яка впливає на інших, передає свій досвід, знання учням, служить для них прикладом» [8, с. 54]. Іншими словами, учитель повинен володіти професійною компетентністю. Автор розробила освітньо-кваліфікаційну характеристику професійної компетентності вчителя

філологічних дисциплін. Вона виділяє нормативно-правову, методологічну, інформаційну, комунікативну, психолого-педагогічну, дидактичну, дослідницьку та аналітичну компетентності вчителя-словесника [8, с. 55-56].

Школам потрібні фахівці, які мають глибокі знання української словесності, здатні вільно оперувати теоретико-літературними поняттями для осмислення художньо-естетичних явищ; можуть засобами художнього слова забезпечити розвиток загальнолюдських і естетичних цінностей у школярів, мають дослідницькі здібності й здатні налагодити науково-пошукову діяльність учнів. Через це необхідно формувати літературно-естетичну компетентність майбутніх філологів.

Учені окремо виділяють літературознавчу компетентність. Наприклад, за Л. Базиль, «літературознавча компетентність – це професійно-особистісний феномен, що становить собою цілісний багаторівневий комплекс властивостей особистості, які забезпечують ефективне, раціональне і творче використання літературознавчих знань і філологічних умінь для вирішення професійних завдань, пов'язаних із успішною адаптацією особистості в суспільстві» [1]. На її думку, для досягнення мети і завдань літературної освіти вчителю-словеснику потрібно не тільки досконало аналізувати художній твір, застосовувати різні технології, знаходити ефективні шляхи вивчення літературного доробку письменника, а й стимулювати пізнавальну активність учнів, ураховувати їхні думки й спільно шукати відповіді на запитання, що виникають у процесі засвоєння художнього твору. Тому є актуальною, вважає Л. Базиль, проблема формування літературознавчої компетентності вчителів-словесників [1].

На думку А. Лісовського, компетентність у викладанні літератури потребує високої літературознавчої та психолого-педагогічної компетенції вчителя-словесника, його здатності до творчого використання сучасних досягнень системи наук, на основі яких ґрунтується розуміння й вивчення літератури в школі [7, с. 18].

Компетентнісний підхід до викладання філологічних дисциплін передбачає спрямованість на формування літературно-естетичної компетентності, розуміння майбутніми

вчителями її художньо-естетичної сутності, уміння так сприйняти твір, що побачити його художньо-естетичну цілісність, вести діалог з автором, бачити підтекст, уміти сприймати глибинну сутність твору.

Зважаючи на вищезазначені думки вчених і особистий досвід, доходимо висновку, що сьогодні необхідно формувати літературно-естетичну компетентність майбутніх філологів. Вважаємо, що літературно-естетична компетентність – це ступінь сформованості знань, умінь, навичок і професійних здібностей, необхідних для розуміння літератури як мистецтва слова, її емоційного пізнання, сприймання художнього твору в його художньо-естетичній цілісності, розвитку творчого мислення, розуміння художнього образу, підтексту твору; уміння оцінювати художні твори, аргументувати власні думки; здатність до практичної креативно-інноваційної діяльності в галузі філології, до застосування власного досвіду й знань; розвиненість художніх і естетичних смаків і вподобань, естетичних здібностей. Саме оволодіння цими компетенціями є умовою формування літературно-естетичної компетентності майбутніх філологів.

В основі літературно-естетичної компетентності – увага до кожного слова твору, розуміння його значення, художньо-естетичної цінності. Тому компетентнісний підхід до вивчення філології передбачає використання різноманітних засобів для когнітивного й комунікативного розвитку студентів.

Реалізувати ці важливі завдання може вчитель літератури, який має літературно-естетичну компетентність і виявляє креативний підхід до педагогічної діяльності. Набуття цієї компетентності відбувається впродовж усієї професійно-методичної діяльності, але основа закладається в студентському віці в процесі навчання у вищому навчальному закладі. Через це надзвичайно важливим сьогодні є підготовка кваліфікованих фахівців, які мають високий рівень естетичної культури та власну зацікавленість у професійному зростанні. Адже професіоналізм педагога в цілому залежить від рівня інтелектуального розвитку, освіченості, культури й компетентності. Тому необхідно розвивати в студентів естетичні здібності, творчу діяльність, підвищувати естетичну

компетентність засобами літератури. Для цього можна використовувати різні форми роботи, зокрема такі, як моделювання ситуацій естетичного спрямування, мікрорікладання, проведення семінарських занять, дискусій, конференцій, засідань круглого столу, комунікативних тренінгів, ділових ігор, науково-дослідницької роботи тощо. Але процес формування високого рівня професіоналізму повинен носити системний характер, передбачати застосування інноваційних технологій, якісно нових моделей, спрямованих на формування літературно-естетичної компетентності майбутніх філологів.

Таким чином, формування літературно-естетичної компетентності сприяє реалізації творчих можливостей майбутніх філологів, доступу до джерел української та світової літератури, культури, мистецтва, традицій, розвитку національної самосвідомості, вихованню української ментальності. Тому сьогодні на особливу увагу заслуговує підвищення загальнокультурного рівня студентів, удосконалення професійної майстерності, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення. Тільки маючи достатній естетичний досвід, що забезпечується літературно-естетичною компетентністю, засвоюється система духовних цінностей, які втілює письменник засобами мистецтва слова, з'являється готовність до діалогу з письменником, літературними героями, зростає емоційна чутливість сприйняття різних життєвих явищ.

Використана література:

1. Базиль Л. О. Формування літературознавчої компетентності вчителя-словесника шляхом інтеграції історико-літературних курсів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gisap.eu/ru/node/717

2. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: їх сутність та структура / С. Бондар // Освіта та управління. – 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 95-99.

3. Дубасенюк О. Загальнокультурна компетентність: сутність та підходи / О. Дубасенюк // Формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців: збірник

наукових праць / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. – Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 122 с.

4. Про Національну доктрину розвитку освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002.

5. Літературна освіта: компетенції, компетентності, знання, уміння, навички: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 28.07.2012 / ozonlit.org/literaturna-osvita-kompetentsiji

6. Лісовський А. М. Формування літературно-естетичної компетентності учнів у процесі вивчення літератури / А. Лісовський // Методичний пошук. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – № 12. – С. 14-23.

7. Лісовський А. М. Методичні проблеми літературно-естетичної компетентності викладання літератури в школі / А. Лісовський // Методичний пошук. – Житомир, 2013. – № 11. – С. 16-19.

8. Лузан Л. Характеристика та особливості професійної компетентності вчителя-словесника / Л. Лузан // Українська мова і література в школі. – 2014. – № 8. – С. 54-57.

9. Масол Л. Концепція загальної середньої освіти / Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С. 2-5.

10. Михайлова Л. М. Естетичне виховання молоді: компетентнісний підхід / Л.М. Михайлова // Вісник національного технічного університету України: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 158-162 .

11. Шуляр В. Управління розвитком методичної компетентності вчителя-словесника (конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку літератури) / В. Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. – № 2. – С. 13-17.